

62. Субтельний Орест. Україна: Історія. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
63. Терещенко Ю.І., Соловйова В.В. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. – Донецьк: Юго-Восток, 2004. – 194 с.
64. Українська революція і державність (1917–1920 рр.) / Авт. кол.: Бевз Т.А., Веденев Д.В., Гошуляк І.Л. (кер. авт. кол.) та ін. – К.: Парламент вид-во, 1998. – 248 с.
65. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. У 2 т. / Відп. ред. акад. В.А.Смолій. – К.: Наук. думка, 1997. – Т.2. – 426 с.
66. Феденко П. Український рух у 20 столітті. – Лондон: Вид-во «Наше слово», 1959. – 271 с.
67. Феденко П. Влада Павла Скоропадського (п'ятдесяти роковини перевороту в Україні). – Лондон – Мюнхен: Вид-во «Наше слово», 1968. – 34 с.
68. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.1794. – Оп.1. – Спр. 25.
69. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках: Спомини і роздуми. – Торонто, 1971. – 366 с.

The article considers the role of the hetman of Ukraine in founding Kamyanets'-Podil's'ky state Ukrainian university, his attempt to arrive to the opening holiday of the second national higher educational establishment on October 22, 1918.

Key words: The hetman of Ukraine Pavlo Skoropads'ky, Kamyanets'-Podil's'ky state Ukrainian university, the arrival schedule to Kamyanets'-Podil's'ky.

Отримано: 3.03.2008

УДК 94 (477)“1920”:355.3

С. В. Олійник

СТВОРЕННЯ ЧЕРВОНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

В статті на основі аналізу джерел та літератури досліджується процес створення Червоної Української Галицької армії в 1920 р.

Ключові слова: Українська Галицька армія, Червона Українська Галицька армія.

Взимку 1920 р. на українському театрі воєнних дій з'явився новий учасник – Червона Українська Галицька армія (ЧУГА), яка була складовою частиною збройних сил радянської Росії. Не зважаючи на це радянська історіографія практично проігнорувала ЧУГА. Причина цього, на наш погляд, криється в тому, що на початку радянсько-польської війни 1920 р. більша частина галицьких вояків перейшла на бік української армії, яка була союзником поляків. Однак слід зауважити, що навіть серед тих не багатьох публікацій, не зважаючи на ідеологічний тиск, було зроблено спробу висвітлити процес створення ЧУГА. Це стосується публікації яку здійснили наприкінці 60-х років І. Сірко і В. Лапшин [27] та інформації вміщеної в книзі, присвяченій подіям громадянської війни в Україні [32].

Не була ЧУГА об'єктом спеціальних досліджень і серед науковців української діаспори. Проте слід зазначити, що в роботах присвячених історії ЗУНР [42], українського війська [19; 31; 33; 36], окремо Українській Галиць-

кій армії [23; 37; 38] можна зустріти значно більше інформації про створення ЧУГА ніж в радянській історіографії. Стосується це і мемуарів [9; 13; 14; 29; 30; 34; 35; 39] та документальної збірки “Денник Начальної Команди УГА” [16].

Після здобуття Україною незалежності вітчизняна історична наука відкрила можливість дослідити історію української національно-демократичної революції 1917-1920 рр., у т.ч. й створення ЧУГА. Крім загальних робіт з історії ЗУНР [18; 22; 26] та галицького війська [17; 21; 24; 41] зазначена проблема порушувалась в працях і публікаціях з історії українських збройних сил [10; 11; 20; 25; 40]. На наш погляд, серед них заслуговують увагу насамперед дослідження В. Бережинського [12] та В. Солдатенка [28]. Однак слід констатувати, що вітчизняна історична наука недостатньо глибоко висвітлила процес створення ЧУГА, що й зумовило необхідність даної публікації.

Починаючи з липня 1919 р. УГА стала активним учасником українських визвольних змагань на Правобережній Україні. Разом з військом УНР галичани вели боротьбу з червоною та білою арміями. Восени 1919 р., в умовах поширення епідемії тифу, опинившись у скрутному військово-політичному становищі, втративши повністю боєздатність УГА, щоб зберегти себе, змушена була увійти до складу Збройних сил півдня Росії. Перейшовши на бік денікінців галичани сподівались зберегти свою армію і в міру покращення стану війська прислужитись українській справі.

У той самий час, як здійснювались директиви білогвардійців про перегрупування УГА на південь, вона налагодила контакт з червоною армією. Одна причина полягала в тому, що відступаючи під ударами більшовиків, галичани не встигали забирати хворих. Несподівано всі вони опинились на території, зайнятій червоною армією, і не рахуватися з цим фактом було неможливо. Інша причина полягала в тому, що частина галичан плекала себе надією за допомогою червоної армії звільнити з під Польщі Галичину. Наприкінці грудня 1919 р. у Вінниці було створено Ревком Червоної УГА (РЧУГА), який взяв на себе функцію налагодження контактів з більшовицькою владою [14, с.519-520; 12, с.1]. Як свідчать документи, контакти радянських підпільників з галичанами здійснювались з метою не допущення відходу УГА до Румунії. В наслідок чого діяльність подільських комуністів була спрямована на повний розклад галицького війська, з подальшим переходом стрільців на радянську сторону [15, с.682]. Тому не дивно, що 31 грудня 1919 р. сторони підписали союзну угоду, яка ґрунтувалася на таких засадах: 1) УГА припиняє свій відступ на південь, розриває союз з армією російського білого генерала Денікіна, проголошує себе червоним військом і приєднується до революційної армії РСФСР, підчиняючись уряду УСРР; 2) УГА зберігає за собою своє військово майно, форму організації; 3) після одужання хворих і завершення реорганізації ЧУГА буде включена в червону армію як автономна військова одиниця. Вона буде боротися на польському фронті за визволення Галичини від ворожої окупації; 4) ЧУГА не буде задіяна проти військ УНР і українських повстанських загонів; 5) для відпочинку і реорганізації червоне галицьке військо зосереджується у Вінниці; 6) командування червоної армії РСФСР забезпечує ЧУГА ліками, харчами й санітарним персоналом, а після реорганізації – воєнними матеріалами;

7) не бажаючи бути предметом суперечки між поодинокими революційними угрупованнями в Україні, Червона Галицька армія організовує свою власну комуністичну партію, члени якої займають у війську керівні політичні посади; 8) договір підписують представники революційних і всіх політичних угруповань України; 9) угода стає дійсною після ратифікації її урядом Радянської України та центральними комітетами всіх революційних організацій України [14, с.519]. Під цим документом поставили підписи Давид, Гіряк, Курах, Опока і Балицький – від Ревкому галицького війська, А. Хвиля – від КП(б)У, Ковтунович і Коляда – від українських комуністів-боротьбистів та російський есер Власов [13, с.14].

Після завершення процедури підписання А. Хвиля заявив, що УГА має скріпити свій підпис багнетами, а саме відправити якусь частину на фронт під Калинівку, де радянські війська вели бої з добровольцями. Він також наполягав, щоб всі члени Ревкому, які не брали участі в переговорах, завізували текст угоди. Обміркувавши пропозицію більшовиків, Ревком, для демонстрації своєї щирості, направив кінний відділ четара М. Панаса під Калинівку в розпорядження червоного командування, як авангард УГА для боротьби проти ворогів радянської влади [14, с.519-520].

Після підписання угоди в штабі 12-ї радянської армії відбулась нарада галицького представництва з головою Реввійськради і командуванням цієї армії. В ході зустрічі В. Затонський, як головна дійова особа червоних, прийняв до відома факт підписання угоди і позитивно оцінив її [14, с.519-520].

Ревком ЧУГА розпорядився припинити рух всіх галичан на південь, а хворих залишити в лікувальних закладах [16, с.179-180]. Таке самоуправство відразу наštтовхнулось на опір командування УГА. Начальна команда (керівний орган УГА) видала наказ всім корпусам не реагувати на накази та телеграми Ревкому [16, с.180]. А 15 січня, командуючий галицького війська, генерал Микитка відновлює рух УГА на південь [2, арк.4зв.].

На 19 січня Начальна команда видала наказ всім корпусам і Етапові починати розташування в своїх районах. До переправ через Дністер було відправлено розвідку [16, с.176]. Отаман Ціммерман відбув до Румунії для переговорів з урядом у справі переходу УГА на румунську територію на випадок зайняття більшовиками Одеси та їх сутичок з галичанами [16, с.176].

Ревком продовжував вести свою лінію. Він домагався, аби 2-й корпус підійшов ближче до Вінниці, де з власної ініціативи мав би перейти на бік більшовиків і прийняти в свої ряди всіх одужалих вояків і старшин [39, с.7].

Командування 12-ї радянської армії, з свого боку, висловило бажання, щоб Начальна команда УГА розірвала угоду з Добрармією, не просувалась далі на південь, а залишалась на місці. Проте ці вимоги прийняті не були. Війська продовжували просуватися, що ставило план РЧУГА під загрозу зриву. Як зазначає С. Шухевич, відносини між галицькими і радянськими військами складались непогано – галичани отримали допомогу гріншіми, одягом, харчами та ліками [39, с.10]. Є навіть свідчення про доброзичливе ставлення до галичан з боку кінноти Г. Котовського. Як стверджував В. Затонський, галичан не роззбріли лише через те, що в районі їхнього розташування стояла українська Тарашанська бригада [28, с.3]. У той же час червоні, потрапляючи в містя розташування ЧУГА, не цурались грабунку скла-

дів, обозів та шпиталів [28, с.3; 18, с.320;]. Як відмічає В. Бачинський, своєрідна ситуація склалась у Немирові. Місцева радянська залога прихильно ставилась до галичан, що знаходились у місті. Проте таке відношення було через те, що галичан було більше ніж червоноармійців та їх підтримувало місцеве населення [9, с.5].

Н. Гірняк зазначає, що в цей час до Києва для участі в переговорах з урядом Радянської України у питанні про майбутнє УГА та Галичини зокрема, відбула делегація Ревкому [14, с.524]. За даними М. Хробака, було дві делегації – від Ревкому і Начальної команди, які з'єднались у Києві [34, с.378]. Коли в більшовицьких руках опинилась майже вся УГА, тоді В. Затонський заявив делегатам, що договір, підписаний 31 грудня, недійсний, бо ні Головне командування червоної армії, ні КП(б)У нікому не давали відповідних повноважень [14, с.529].

26 січня командування білогвардійців доручило УГА прикривати Бірзульський залізничний вузол і утримувати фронт Савронь – Піщанна – Абамаліково [2, арк.7зв.]. Тож про відпочинок не могло бути й мови. Не вплинули на прийняте рішення й доводи Начальної команди генералу Шіллінгу про те, що УГА є небоєздатною [2, арк.7зв.]. Як свідчать джерела, бойовий склад галицького війська на 20-ті числа січня нараховував 1078 бійців, а загальна кількість вояків – 31949 осіб [16, с.183-184].

Слід зазначити, що в кінці січня, опинившись у скрутному становищі, генерал Шіллінг пропонував галичанам перейняти владу не лише в Одесі, а й на Правобережжі. Проте галичани, розуміючи ситуацію, відкинули пропозицію [35, с.7;].

Ревком ЧУГА, вирішивши свої завдання переходу корпусів на бік більшовиків (перший та другий корпуси, які мали контакти з червоною армією), в кінці січня видав офіційний наказ, за яким 1-му та 2-му корпусам належало залишитися в районі Перейма – Вінниця – Ободівка. Роз'яснювалось, як поводити себе при зустрічі з радянськими частинами (вітати їх появу і налагоджувати доброзичливі стосунки). Ревком вимагав, щоб госпіталі підготували дані про хворих бійців [2, арк.8зв.].

У такій ситуації Начальна команда 3 лютого 1920 р. прийняла ухвалу про переправу до Румунії через Дністер, на відрізьку Тирасполь – Рашків, і направила у війська відповідну директиву. Корпуси, Начальна команда та Команда етапу отримали конкретні вказівки щодо місця переправи: 1-й та 2-й корпуси – в районі південніше Рибниці – Рашкова; Команда етапу та Начальна команда – північніше Бутошан – Дубосар; 3-й корпус – коло Тирасполя. Було заздалегідь визначено збірні пункти по той бік кордону, на місця переправ призначено комендантів (головний комендант отаман Льобковіц) [16, с.190]. На переговори з румунами виїхав отаман Ціммерман, який незабаром і повідомив НКУГА, що питання переправи може бути вирішене лише верховним командуванням і Радою Міністрів Румунії. О.Микитка розумів, що зволікати з рішенням небезпечно, адже з півночі наступали радянські війська. На свій страх і ризик він терміново розпорядився, щоб переправу робили без згоди сусідів. Це, на його думку, мало засвідчити, що УГА ніколи не була й не буде знярядям більшовицької влади [2, арк.10]. Комендантом усіх галицьких частин, що залишались на території України, було призначено сотника Кондрацького, начштабу – отамана Льонера [2, арк.10зв.].

Незважаючи на рішучість командування УГА, з'ясувалось, що лише невеликі частини Команди етапу та 3-го корпусу були готові перейти на румунську територію. Більшість галичан вирішили залишитися в Україні і об'єднатися з більшовиками, а до Румунії переправити 2000 вояків, щоб перестраховатися на випадок можливої поразки [2, арк.11].

Начальна команда продовжувала наполягати на переправі. 5 лютого вона оголосила зрадниками всіх, хто не виконував наказу, самовільно залишався на місці і не збирався до Румунії [2, арк.11]. Але погрози не вплинули. Вже через день після цього 2-й корпус розпочав прямі переговори з радянськими військами [2, арк.11].

Розкол УГА став цілком очевидним фактом. Політичний відділ, створений при Начальній команді 25 січня 1920 р. для відповідної роботи у війську, виїхав до корпусів, але осів при команді 1-го корпусу і 6 лютого створив “Начальний Ревком УГА” – ще один керівний орган Галицької армії [2, арк.11зв.].

7 лютого ця структура повідомила, що частини УГА, дислоковані на схід від Дністра, утворюють Червону УГА (ЧУГА) [2, арк.11 зв.].

Начальна команда негайно звільнила полковника А. Шаманека з посади командуючого 1-м корпусом і викликала його до себе. Військам ще раз нагадали про необхідність переходу на територію Румунії [2, арк.11зв.].

Таким чином, на 7 лютого 1920 р. в УГА сформувався два командування: 1) Начальний ревком, який, йдучи за Ревкомом ЧУГА, створеним у Вінниці, підтримував більшовиків; 2) Начальна команда, яка орієнтувалась на Антанту, намагалася вберегти війська і переправити їх до сусідньої держави.

8 лютого Начальна команда ЧУГА заборонила переходити Дністер і наказала військам залишатися на своїх місцях [2, арк.11зв.]. Командування УГА, зрозуміло, не визнало цих розпоряджень і звернулось до 1-го та 2-го корпусів з повідомленням, що румунський уряд згодився на перехід через річку [2, арк.11зв.].

На 10 лютого частини 1-го корпусу знаходились в районі Бершаді, а 2-го корпусу розміщувались в районі Чечельника [2, арк.13]. Частини 3-го корпусу, які розташовувались в районі Кассель – Захаріївка – Бергдорф, того ж дня підняли в себе червоний прапор [2, арк.13].

Галицький генералітет не здавався. 10 лютого О.Микитка наказав 2-му корпусу негайно перейти Дністер, бо, мовляв, Начальна команда була вже на румунському березі [2, арк.13зв.]. Ця інформація була передчасною. Коли О. Микитка й Г. Ціріц зі своїм оточенням вийшли на міст у районі Рибниці, то їх на той бік не пропустили і змусили чекати. Генерал Г. Ціріц і отаман Грушка спробували перебратися за Дністер, пред'явивши паспорти, видані західноукраїнським посольством у Відні, та прикордонники були невблаганні [2, арк.13зв.].

Помітивши вагання у рядах галичан, командування червоної армії зажадало від УГА скласти зброю. Були випадки роззброєння галичан у Бершаді і Фльорині [2, арк.13]. Останнє дуже обурило війська. Щоб погасити їх негативний настрій, Ревком ЧУГА роз'яснив, що роззброєння – це тимчасове явище, яке не має ворожого характеру. Він наставляв, що у подібних випадках треба вимагати розписки. Остаточо це питання буде з'ясовано після переговорів з більшовиками [2, арк.13].

На прискорення процесу радянзації галицького війська, безумовно, мало вплив повернення з столиці галицької делегації на чолі з Ф. Кондрацьким. Вона з'ясувала, що доля УГА залежить від рішення Москви і в умовах тогочасного становища слід прийняти вимоги реорганізації армії [28, с.3].

10 лютого отаман Лисняк отримав від Начального ревкому наказ арештувати генерала-четара О. Микитку, генерала-четара Г. Ціріца та генерала-майора Стойка з усіма добровольчими старшинами, що і було виконано того ж дня [2, арк.13зв.]. Галицьке військо отримало наказ причепити поруч з українськими відзнаками на шапках червоні стрічки [2, арк.13зв.]. Щоб заспокоїти особовий склад, оцінити становище і виробити заходи по збереженню війська, Ревком ЧУГА на 25 лютого дав розпорядження скликати у Вінниці 1-й Військовий з'їзд [2, арк.14].

Тривала робота по визначенню долі війська. 12 лютого в Києві галицькі представники і делегати 12-ї радянської армії підписали договір, за яким: 1) з галицьких військ, розташованих в районі Волинської, Подільської та Херсонської губерній, формувалися три піхотних бригади з артилерією (по одному легкому дивізіону 2-х батареїного складу і по окремій важкій або гаубичній батареї в кожній бригаді) і кавалерія (по одному полку 4-х ескадронного складу при кожній бригаді), за штатами, передбаченими ВВСР з 13 листопада 1918 р. і 19 липня 1919 р.; 2) відповідальність за це формування покладалося на начдивів і представників від інспектора піхоти, кавалерії й артилерії; 3) сформовані бригади прикомандировувались четвертими бригадами до 44-ї, 47-ї і 58-ї дивізій; 4) начальнику Політичної управи разом із представниками від партії більшовиків Прикарпаття належало вжити заходів для перегляду командного складу галицького війська і вибрати відповідних комендантів і комісарів, ознайомлених з мовою та побутом галичан; 5) при Політичній управі армії засновувалась секція для керівництва політичним вихованням галицьких старшин; 6) галицькі бригади мали формуватись на взірць червоної армії; 7) в цих бригадах, їх підрозділах діловодство належало вести українською мовою; 8) бригади ЧУГА поповнювались виписаними з шпиталів та всіма галичанами, здібними до фронтової служби, які знаходились на території радянських республік; 9) в галицьких бригадах залишалися на службі вибрані річники від 18 до 35 літ. Особи старших річників і професій, які не підлягали мобілізації, звільнялись від неї в порозумінні з Політичною управою і комуністичною партією більшовиків Прикарпаття і отримували призначення за їх вказівками; 10) воєнне майно, яке було в розпорядженні Галицької армії і залишилось не використаним при формуванні галицьких бригад (інтендантське, артилерійське, залізничне, саперне, телефонне, авіаційне і різного роду майстерні), передавалось на армійський склад, щоб надалі використовуватись діючими, а також тими галицькими частинами, які були в стадії формування; 11) Санітарній управі армії належало допомагати медикаментами, санітарним матеріалом і лікарськими силами галицьким бригадам при формуванні лазаретів і перев'язочних пунктів; 12) бригади ЧУГА мали бути направлені перш за все на польський фронт, а відтак – проти інших ворогів робітничо-селянської влади на Західному та Південно-Західному фронтах; 13) 12 лютого 1920 р. галицькі війська зачислялися на всі види постачання при 12-й армії,

а хворі передавались під опіку Санітарної управи армії [2, арк.14зв.; 16, с.206-207; 39, с.92-97]. Того ж дня командування 1-го корпусу отримало наказ про розформування 4-ї бригади. Підставою для такого репресивного кроку стало масове незадоволення, викликане роззброєнням, проведеним більшовиками, і бажанням йти до Румунії. Також розформовувався кінний відділ, який відіграв роль повстанського осередку [2, арк.14; 16, с.207].

Оскільки ЧУГА стикувалася не лише з 12-ю, а й з 14-ю армією, то й з нею 16 лютого було укладено договір. Він передбачав: 1) всі харчові ешелони, які знаходилися на залізничній лінії Бірзула – Одеса і Роздільна – Тирасполь, направляються в район розташування УГА після вказівок команди названої армії; 2) всі здорові стрільці частин УГА, що знаходилися в Одесі, і взагалі всі частини, які перебували поза районом розташування армії, мали бути повернуті галицьким командуванням до своїх частин; всі одужанні по виходу з лікарень поступово поверталися на попередні місця; 3) в одеській лікарні буде прийнято 2000 хворих ЧУГА, що знаходилися в Тирасполі чи Роздільній; 4) питання про вивіз літаків, автомобілів та іншого майна ЧУГА з Одеси стане предметом додаткових переговорів; 5) договір набирає силу негайно. Його підписали: від 14-ї радянської армії – командарм Уборевич і начштабу Мармузов, від ЧУГА – Сенечко, Дикий, Воловдюк [2, арк.15-15 зв.; 16, с.209-210]. Наступного дня 4-а бригада і кінний відділ четара Панаса заявили про підпорядкування Начальній команді ЧУГА [2, арк.15 зв.; 16, с.210].

У цей же час Ревком призначив тимчасовим командуючим ЧУГА підполковника Амврозія Вітошинського, а політкомісаром – Дмитра Барчука [3, арк.19].

21 лютого було створено новий Ревком ЧУГА (утворився внаслідок злиття Вінницького та Начального ревкомів), який перебрався з Вінниці до Балти [16, с.214-215].

Виконуючи умови договору, галицьке військо приступило до реорганізації. З цієї метою 27 лютого з Києва до Начальної команди прибув В. Порайко – призначений командуванням 12-ї армії тимчасовим командуючим ЧУГА [16, с.217]. Йому допомагали прибули до війська В. Затонський, член Реввійськради 12-ї армії, Солодуб, помічник командуючого ЧУГА у військових справах, Михайлик – помічник в політичних справах, Іванів, як начштабу ЧУГА, Пучко – політкомісар і спеціалісти в артилерійській та інтендантській справах [8, арк. 1]. Не гаючи часу, ця делегація взялася до справи. Начальна команда була перейменована в Польовий штаб ЧУГА, а після закінчення реорганізації взагалі перестала існувати [16, с.217]. А. Шаманек став начальником оперативно-адміністративного відділу Польового штабу. Дотеперішнього Начального Вождя А. Вітошинського звільнили з посади. Поодинокі референти Начальної команди, залишившись на своїх місцях, працювали по-старому. Ревком ЧУГА за наказом В. Порайки було розпущено. Всі свої справи комітет передав наркоматові комуністичної партії (більшовиків) східної Галичини і Буковини [8, арк.1; 16, с.217]. Було проведено ще ряд призначень. Так, начальником оперативно-адміністративного відділу став Шаманек (комісар Кондрацький), артилерійського – Каменський (Цапк), постачання – Хробак (Успінський), санітарного – Козакевич, ветеринар-

ного – Бородаєвич [8, арк.3]. В подальшому було розпочато реорганізацію частин ЧУГА, що правда з урахуванням існуючої структури [4, арк.6-7].

Проте, незважаючи на докладені зусилля, боєдатність ЧУГА бажала бути кращою. Згідно статистичних даних на 1 березня 1920 р. з 1550 старшин здоровими було 1180, відповідно по стрільцям – 14411 та 10102 бійців [16, с.223-224].

Для надання факту переходу галичан на радянську сторону політичного значення в пропагандистських цілях провели збори старшин Польового штабу. Крім того, відбулось їх представлення новому начштабу [16, с.220].

1 березня при цьому штабі створюється Ревтрибунал на чолі з комісаром Пучком [1, арк.3]. 3 березня зроблено розпорядження щодо відзнак (старшинські відзнаки і тризуби ліквідовувались, відзнаки родів військ не зачепили, знаком для всіх ставала п'ятикутна зірка з серпом і молотом) [8, арк.7]. Завершивши справи, В. Порайко та В. Затонський розповсюдили відозви до галичан, у яких вітали перехід до червоної армії і відбули до Києва [16, с.223].

3 березня Польовий штаб видав наказ, за яким всі старшини старої російської армії мали здати свої справи і прибути в його розпорядження. Офіційною версією цього наказу стало те, що в полках не вистачало командирів, тому офіцерів мали відправити на курси червоних командирів [16, с.225]. Насправді ж, армійські ідеологи боялися їх впливу на рядову масу. Щоб зовсім порвати з минулим, було заборонено звертатися відповідно до степенів і залишено лише посади, наприклад товариш стрілець-роєвий і т.д. Цей наказ також вносив деякі зміни у внутрішній статут війська (привітання, боротьба з пияцтвом тощо) [8, арк.12]. Для закріплення процесу більшовізації галичан запроваджувались комісарські посади. Їх посіли: у 1-й бригаді – Я. Струхманчук, 2-й – Р. Дідуник, 3-й – М. Балицький [8, арк.11]. Проте, як зазначає І. Цьокан, стрільці, навіть за таких умов, намагались залишатись вірними національній самобутності. Так, зокрема, вони займались комбінуванням – червоні зірки кріпили на жовто-блакитній основі [35, с.13].

Незважаючи на договір, червоноармійці пограбували в Барі хворих старшин і стрільців, багатьох із них забрали до своїх частин. За цією справою Польовий штаб виступив з протестом перед штабом Реввійськради 12-ї армії [16, с.224]. Після важкої тяжби Польовому штабу вдалося відстояти в своїх рядах артилеристів-наддніпрянців [16, с.226].

Щоб збільшити свій вплив у галицьких частинах, радянське командування видало директиву, за якою ЧУГА мала направити до Києва 100 своїх вояків некомандирського складу для дальшого вишколу: 50 із них повинні були потрапити в школу командирів, інші 50 – в політшколу червоної армії. До цих шкіл 1-а бригада УСС делегувала 35 стрільців (відповідно 15/20), 2-а – 30 (15/15), 3-я бригада (10/10) і частини прямо підлегли Польовому штабу ЧУГА – 5 стрільців на командирські курси. Всі вони до 10 березня мали прибути до Балти [8, арк.13; 16, с.226].

В процесі проведення реорганізації ЧУГА армійська структура змінилась: тепер кожна бригада мала 3 піхотних полки, кожен з яких складався із 3-х батальйонів з кулеметами і кулеметною командою при батальйоні. На озброєнні бригади знаходилися: 1 легкий артилерійський дивізіон (4 бата-

реї по 4 гармати), 1 важкий дивізіон (4 гармати) і одна запасна батарея. Кіннота в 1-й та 3-й бригадах складалася з двох полків. Кожен кінний полк складався із 2-х ескадронів і кулеметного взводу (чети). У 2-й бригаді кінний полк нараховував три ескадрони. Був ще й запасний ескадрон [6, арк.73]. Але ця структура проіснувала недовго. Незабаром на базі корпусів було створено, відповідно до лютневої угоди, бригади (з 2-го корпусу було сформовано 1-у бригаду Українських Січових Стрільців; з 1-го корпусу – 2-гу бригаду ЧУГА, а з 3-го – 3-ю бригаду ЧУГА), а колишні бригади стали полками з попередніми номерами; 4-у бригаду було розділено між полками 1-го корпусу, 14-а стала запасним кошем 3-ї бригади, а частини етапу було розділено здебільшого між 1-ю та 3-ю бригадами [5, арк.16; 23, с.84].

На 7 березня реорганізація була такою: піхота сформована майже на половину штату; артилерія ще не розпочала перебудови через поганий стан доріг, нестачу обслуги і коней; в кінноті змогли провести зміни на половину, бо не вистачало сідел; лише технічні підрозділи були сформовані повністю. Не вийшло і з обозами, через ті ж причини, що і в артилеристів [16, с.227].

За планом, реорганізація мала закінчитися 12 березня. Бригадам належало зайняти район на схід від Вінниці: 1-й – коло Самгородка, 2-й – коло Прилук, 3-й – під Липовцем [7, арк.58; 16, с.226]. Проте в планах відбулися зміни. В березні група отамана Ю.Тютюнника та армія генерала М. Омеляновича-Павленка почали пробиватись на захід на з'єднання з армією УНР, яка мала воювати в складі польського війська. Українські частини наближалися до розташування галичан. Тому радянським командуванням було вирішено вивести галицьких вояків із цього району. Для додаткового контролю і відповідної роботи в полки направили політкомісарів [16, с.231]. До того ж нашвидкуруч відправили до Києва 100 стрільців на командирські курси [16, с.233].

У ході реорганізації сталися зміни в командному складі бригад: 1-шу бригаду очолив М. Баран змінивши Б. Білінкевича, 2-гу – Ю. Головінський замість О. Лисняка, і 3-ю – Й. Станімір, змінивши А. Кравса [22, с.291, 293].

Всіх попередніх командирів, яким не знайшлося місця у бригадах, направили до школи командирів ЧУГА в Бірзулі [7, арк.69]. Штаб бригади складали командир та начальник штабу. Їм підпорядковувався оперативний штаб, до якого входили помічники начштабу, артилерійський референт (його в штатах радянських військ не було, але цю посаду залишили як виняток), адміністративний і два оперативних референти. Начальник зв'язку був одночасно командиром телефонної сотні. Крім них, в оперативний відділ входили: завідуючий оборони від газової атаки, два метеорологічних наглядачі, писарі, конюшні, літографи і комендант штабу (в разі необхідності він міг бути персональним референтом; йому підпорядковувалися господарчий відділ, обоз і булавна сотня, командир якої був одночасно і помічником коменданта штабу). Існували також санітарний, ветеринарний, господарський (провіантура) відділи та сотні – технічна і зв'язку [4, арк.6-7].

Вся справа постачання зосереджувалася замість Начальної інтендантури у відділі постачання при 12-й червоній армії. Шефом цього відділу став Лев Грушко, його заступником Михайло Станько. Персональним референтом шефа призначили Льва Калинчева, ад'ютантом і перекладачем – Дмитра Юркевича. Питаннями постачання займалися кілька відділів: 1) за-

осмотрення (займався проблемами харчування і обмундирування), 2) побору і бюджету, 3) рахунково-провірочний, 4) ліквідації, 5) операційно-скарбничий [7, арк.21-22]. Значно звузилась структура технічних військ [6, арк.73зв.]. У плані реорганізації ЧУГА не було місця Команді етапу. Тому постало питання її ліквідації. Для цього було видано відповідне розпорядження, за яким відділ Народної сторожі у Брацлаві зливався з запасним курунем 2-го корпусу, всі інші відділи розподілялись між частинами 1-го та 3-го корпусів; булавна сотня потрапила в розпорядження фронтowych частин 1-го корпусу, всі старшини Етапу армії підлягали навчанню в школі командирів, якою завідував Красіцький. Всі лікарняні установи Етапу, як і залізничні сотні, потрапили в підпорядкування Польового штабу ЧУГА в Балті [7, арк.83]. медичну службу максимально наблизили до стандартів червоної армії [7, арк.2-5].

Здійснення на початку квітня передислокації бригад ЧУГА в район Чуднова–Жмеринки–Вапнярки [19, с.568] ознаменувало завершення процесу створення Червоної Української Галицької армії.

Отже, створення Червоної Української Галицької армії зумовлювалось складним воєнно-політичним становищем у якому опинилась наприкінці 1919 р. УГА, сподіванням частини галицьких стрільців на допомогу від більшовицької Росії у звільненні від Польщі Галичини, а також прагненням з боку радянської влади не допустити відходу галичан до Румунії. Більшовицькі політики і військовики підступно і демагогічно скористалися розколом в галицькому війську, який появився через пошуки перспективи цієї військової структури, і, уклавши з його радикальними представниками нічого не варту в плані гарантій угоду, домоглися створення Ревкому ЧУГА. Неодноразові спроби Начальної команди організувати переправу вірних собі галицьких частин на територію сусідньої Румунії і в такий спосіб врятувати військо від вимушеної співпраці з більшовиками провалились. Новий статус Галицької армії офіційно змінив її політичну орієнтацію – вона із проденікінської сили перетворилась у свій антипод, номінально стала антибілогвардійською, прорадянською. Зміна декорації не змінила національно-державницьких основ творення цієї військової організації, хоча певним чином вплинула на світоглядні позиції частини бійців і командирів, що й показали події початку радянсько-польської війни 1920 р.

Список використаних джерел:

1. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (Далі – ЦДАВО України). – Ф.2188 – Оп.2. – Спр.18. – 39 арк.
2. ЦДАВО України. – Ф.2188 – Оп.2. – Спр.43. – 41 арк.
3. ЦДАВО України. – Ф.2188 – Оп.2. – Спр.70. – 221 арк.
4. ЦДАВО України. – Ф.2188 – Оп.2. – Спр.126. – 61 арк.
5. ЦДАВО України. – Ф.2188 – Оп.2. – Спр.130. – 79 арк.
6. ЦДАВО України. – Ф.2188 – Оп.2. – Спр.131. – 94 арк.
7. ЦДАВО України. – Ф.2188 – Оп.2. – Спр.167. – 84 арк.
8. ЦДАВО України. – Ф.2188 – Оп.4. – Спр.12. – 71 арк.
9. Бачинський В. Повстанчий відділ брацлавського повіту // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1930. – №. 3. – С.5-6

10. Бережинський В.Г. Військова організація основних українських державних формувань / Акад. Збройн. сил України. – К., 1995. – Ч. 3. – 39 с.
11. Бережинський В.Г. Українські січові стрільці / Акад. Збройн. сил України. – К., 1997. – 36 с.
12. Бережинський В.Г. Червона Українська Галицька армія / Акад. Збройн. сил України. – К., 1997. – 39 с.
13. Гірняк Н. Останній акт трагедії Української Галицької Армії. – Perth Amboy, N.J.: Вид-во Українського військового інституту в США, 1959. – XV. – 285 с.
14. Гірняк Н. Українська Галицька Армія в союзі з червоними // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег: Вид. хор. УСС Д.Микитюк, 1958. – Т. 1. – С.515-533.
15. Гражданская война на Украине. 1918-1920: Сб. док. и материалов: В 3 т. и 4 кн. / Под ред. С.М.Королевского. – К.: Наукова думка. – Т. 2. – 603 с.
16. Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1974. – 325 с.
17. Завальнюк О.М., Олійник С.В. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): Історичний нарис. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. – 148 с.
18. Західно-Українська Народна Республіка. 1918-1923: Історія / Керівник авт. кол. й від. ред. О.Карпенко. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. – 628 с.
19. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). – 4-е вид., змінене і доповн. – Львів: Світ, 1992. – 702 с.
20. Кравчук М.В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914-1993 рр. (Організація, структура, штати): Історико-правове дослідження. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 292 с.
21. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. – Львів: Каменяр, 1991. – 200 с.
22. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія ЗУНР. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 1995. – 368 с.
23. Микитюк Д. Організаційна структура УГА // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег: Вид. хор. УСС Д.Микитюк, 1958. – Т. 1. – С.73-84.
24. Олійник С.В. Радянський етап перебування підрозділів Української Галицької армії на Поділлі (грудень 1919-травень 1920 рр.) // Наукові праці Кам'янець-Подільського держ. пед. ун-ту: Історичні науки. – Т. 5(7). – Кам'янець-Подільський, 2001. – С.260-271
25. Папікян А.Лі. Збройні сили України двадцятого століття. – Львів: Кобзар, 1999. – 308 с.
26. Тищик Б.Й., Вівчаренко О.А. Західноукраїнська Народна Республіка 1918-1923 рр. (До 75-річчя утворення і діяльності) – Коломия: Світ, 1993. – 118 с.
27. Сірко І.М., Лапшин В.Ю. Червоні Галичани в боротьбі за владу Рад // Український історичний журнал. – 1966. – № 12. – С.32-34.
28. Солдатенко В.Ф. Союз Української Галицької армії з більшовиками у січні-квітні 1920 р. // Історія України. – 2002. – Квітень. – № 15. – С.1-4.
29. Станімір О. Моя участь у Визвольних змаганнях 1917-1920. – Торонто, 1966. – 192 с.
30. Тютюнник Ю. Зимовий похід 1919-1920 рр. – 3-е вид. – Львів, 1935. – 99 с.
31. Удовиченко О.І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917-1921. – К.: Україна, 1995. – 206 с.
32. Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920 рр.: У 3 т. – К: Політвидав України, 1970. – Т. 3. – 463 с.
33. Українські січові стрільці 1914-1920. Репринтне відтворення з видання: Львів, 1935. – Львів: Слово, 1991. – 159 с.

34. Хробак М. В ім'я історичної правди // Українська Галицька Армія: У 40-річчя її участі у визвольних змаганнях: Матеріали до історії. – Вінніпег: Вид. хор. УСС Д.Микитюк, 1960. – Т. 2. – С.375-380.
35. Цюкан І. Від Денікіна до більшовиків. Фрагмент споминів з Радянської України. – Відень: Український прапор, 1921. – 19 с.
36. Шанковський Л. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. – 317 с.
37. Шанковський Л. Українська Галицька Армія // Енциклопедія українознавства. – Львів, 2000. – Т. 9. – С.3343-3347.
38. Шанковський Л. Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія. – Вінніпег: Вид-во Дм. Микитюка. – 1974. – 396 с.
39. Шухевич С. Спомини з УГА (1918-1920): У 5 т. – Львів, 1929. Т. 4. – 147 с. – Т.5. – 164 с.
40. Якимович Б. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича МАН України; Просвіта, 1996. – 360 с.
41. Якимович Б. Червона Українська Галицька армія // Довідник з історії України / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-е вид., доопр. і доп. – К.: Генеза, 2001. – С.1042-1043.
42. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918-1923 роках. – Філадельфія: Накладом гурта прихильників, 1956. – 182 с.

In this article the process of Red Ukrainian Galych Army creation in 1920 is investigated on the basis of sources and literature analysis.

Key words: Ukrainian Galych Army, Red Ukrainian Galych Army.

Отримано: 12.03.2008

УДК 371(477)“1919”

Е. М. Мельник

БОРТЬБА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ В ПЕРІОД ДЕНІКІНЩИНИ (ВЕРЕСЕНЬ – ГРУДЕНЬ 1919 р.)

Стаття присвячена діяльності громадських організацій по захисту національної школи в період денікінської окупації (1919 р.)

Ключові слова: громадські організації, національна школа, денікінщина.

З вересня до половини грудня 1919 р. тривала білогвардійська окупація майже всієї території України, що тяжко відбилося на освітній справі. Україну було поділено на три області: Київську, Харківську та Новоросійську (з центром в Одесі), на чолі останніх поставлено головнокомандувачів з диктаторськими правами [1]. Поновився національний гніт. «Добровольці, зруйнувавши добробут українського селянства, взялися за знищення культурних багатств і в озвірілій люті, бажаючи раз і назавжди припинити український рух, розпочали похід проти української школи й мови» [2], – відзначав О. Доценко.